

ССРИ-нин 60 иллији вә Азербайҗанда педагожи елмләрин инкишафы һаггында

Мөһдә МЕҒДИЗАДЭ
ССРИ ПЕА-нын академиги

60 ил бундан эввәл — 1922-чи ил декабрын 30-да өлкәмизин бүтүн халгларынын вазылыг вә истаји зәмнининдә Совет Социалист Республикалары Иттифагы — фәһлә вә кәндиләрин дунҗада чохмилләтәли вәһид иттифаг дәвләти җарадылмышдыр. Бөйүк Октябр социалист ингилабынын гәләбәси нәтиҗәси олан ССРИ партијаны Ленин милли сийәсәтинин тәнтәнеси, социализмин тарихи нәлијјәтләринин парлаг сүбүтү, чәмијјәтимизин социал-сийәси вә идеја бирлијинин, совет халгынын догма Коммунист Партијасы әтрафинда, партијанын Мәркәзи Комитәси әтрафында сарсылмаз сых бирлијинин парлаг ифадәсидир.

ССРИ-нин 60 иллији һаггында Сов.ИКП МК-нын гәрарында гејд едилер ки, бу иттифагда халгларын мейрибан әиләси тәшәккүл гапмышдыр вә «бүтүн совет республикаларынын игтисадијјаты динамик сурәтдә жүкәлир. Мүәсир сәнаје, кәнд тәсәррүфаты, елм, мәдәнијјәтин әсл тәрәггиси — бу күн оныларын һәр биринин сәчијјәви чәһәтләри бах, будур. Ејин замәнда оныларын өз төкрәдиләзмәз сийәси, өзүнәмәхүсә милли чәһәтләри вәрдыр» (бах: «Коммунист» гәзәти, 21 феврал 1982-чи ил).

Азербайҗан Совет Социалист Республикасы, Совет республикаларынын мейрибан гәрәшлиг әиләсиндә багаҗчылар сыйрасында өзүнә мөхүсә көркәмли јер тутмагладыр. Бу исе онун јарандыгы күндә игтисади-ичтиман вә мәдәни чәһәтләрдә тәрәгги етмәкдә олмасын, хуәсән сон 10—12 ил әрзиндә мисиләз сурәт вә әүсәтлә игтисади вә социал инкишафынын парлаг тәзәһүрүдур. Бүтүн буныларын сәбәблини исе Сов.ИКП МК-нын республикада көстердији аталыг гәјҗысында, Азербайҗан Коммунист Партијасынын, онун Мәркәзи Ко-

митәсинин республикаја мүдрик рәһбәрлик етмәсиндә көрүрүк.

Бу әзәмәтли жүкәсли һәрәкәтиәндә, башга елмләрдә бирликдә педагогиканын, үмүмјјәтлә, педагожи елмләрин, о чүмләдән психологиканын, хуәсән методикаларын республикада јарадылыб тәрәгги етдирилмәси тәбиһ һалдыр. Охучулар тәгдим олунан бу мәгәләдә мөгәдәмиз ССРИ-нин 60 иллик бајрамы мүнәсибәтилә совет педагожи елмләринин республикамызда јарадылыб инкишаф елдирилмәсинин мүхтәсәр шығыландырмага чәлышмагдан ибарәтдир. Әввәлчәдән шәртләшмәлијик ки, мәсәлә чох мүрәккәб олдуғундан онун кечирдији бүтүн дөврләрдән дејил, јарандыгы нәк вә мисиләз инкишаф етдији индики мәрһәләләриндән исебәтән әтрафлы сөһбәт ачмалы олачактыр. Сөз јох ки, бу проблемә анд бир нечә мәгәлә јазылмыш, о чүмләдән профессор Н. Казымовун мәзmunу мәгәләси дәрч едилмиш («Азербайҗан мәктәби» журналы, 1977-чи ил, № 11) вә бурада проблемини бир сыра мүнүм чәһәтләри әтрафлы шығыландырылмышдыр. Лакин, дејилдији ки, мәсәлә о гәдәр бөјүк вә вачибдыр ки, буна даир һәтә хуәсән тәдгигат иһин апармага дөјәр. Олур ки, бу мәгәләдә дә проблемә там шығыландырмагы гәршыја мөгәд гојмушур.

Әввәлә ону демәлијик ки, гејд едилән бу елмләрин Азербайҗанда јараныб инкишаф јолуна дүшмәси һеч дә тәкбашына чәрејән едән бир елми һадисә дејил, үмүмјјәтлә, совет марксист педагогикасынын өлкәдә тәшәккүл таныб инкишаф етмәси илә үзvi сурәтдә бағлы олан бир һадисәдир. Мәлумдур ки, һәр бир елмин, әдәбијјат вә ја иҗтисәиәтин инкишафы үчүн мүүјјән зәмин, мүүјјән сийәси-ичтиман, мәдәни-мәһәви шәрәитин вәрлығы шәртдир. Мүүјјән шәрәит вә тәләбәт олмадан мејдана сүрүлмүш елми

фикир, мүтәрәгги сәчијјә дашыдыгы һалда белә, чох заман тәрәгги тапмыр, ичә дејәрләр, һавадан асылы гәләр. Тарихдән буна чох мисаллар көстәрмәк оларды.

Совет педагожи елминин Азербайҗанда көк атаб тәрәгги јолуна дүшмәс мәнә-она көрә мүмкүн олмушдур ки, бунун үчүн әвершилји зәмин јаранмышды. Азербайҗанда Совет һакимјјәтинин бәрғәрар олмасы, ССРИ-нин тәшкил олунмасы бу елмин дә мејдана кәлиб инкишаф етмәси үчүн ләзими шәрәит јаратды, о елмә чидди тәләбәт олдуғуну көстәрди. Халг маарифинин, о чүмләдән ушаг бағчалары, үмүмтәһсил мәктәпләри, мәктәбләндәнчәр тәрбија мүәссәләри, орта иҗтисәсәсә али мәктәпләрин тәшкил, фәһлә кәдрләри һазырлајән мәктәпләрин ачылмасы, шакирд вә тәләбә континкентинин бу мәктәпләрдә кетдикчә артмасы тәлим-тәрбија ишләринин тәзими јолларыны шығыландыран елмин, јеһи марксист истиғамәтли педагожи нәзәрјјәнин республикада јараныб тәрәгги етмәси зәруријјәтинин мејдана сүрдү.

Ајдын иди ки, халг маарифинин республикада инкишафы, хуәсәнлә онун көһнәлији гәршы јеһи истиғамәтдә тәрәггиси, јеһи иҗсан тәрбија етмәк, јеһи педагожи нәзәрјјә олмадан, мүәллимләр һәмзи нәзәрјјә илә сийәшләндирмадан мүмкүн ола билмәзди. Мәнә она көрә ки, В. И. Ленин демишкән «...көһнә капитализм чәмијјәтинин дәјишдирилмәси илә бәрәбәр коммунизм чәмијјәтин јарадачак јеһи иҗиләрини тәлим, тәрбијәсәсә вә тәһсил көһнә ола билмәзди» (Әсәрләри, ч. 31, сәһ. 283).

Јеһи, совет педагогикасы, марксист принципләр зәмниндә, буржуја педагогикасынын методологиканына зидд олан марксизм-ленинизм методологикасына вә нәзәрјјәснәсә, бу нәзәрјјәнин кәчпәсәли тәлим-тәрбијәснәсә анд мүддәләләринә, Коммунист Партијасынын програм тәләбләринә истипад едәрәк тәшәккүл таныб инкишаф башлады. Хуәсәнлә В. И. Ленинин 1920-чи илдә комсомолун III гурултайјинда сөјләдији тарихи иштгдә ирәли

сүрдүју идејалар бүтүн өлкәдә, о чүмләдән Азербайҗанда педагожи елмләрин тәрәгги етмәси үчүн һәрәкәт програмы олду.

Лајинәси В. И. Ленин тәрәфиндән тәртиб едилән вә Коммунист Партијасынын VIII гурултайјинда (1919) тәсдиг едилән партија програмы јеһи халг маарифи системинин әсәсләрини, онун гәршысында дуран сийәси вә мәдәни мөгәдләри конкрет вә ачыг сурәтлә көстәрп вә гејд едилди ки, «Халг маарифи сәһәсиндә РКП мәктәби буржуазиянын сифи һөкмранлығы әләтиндән чәмијјәтин сифиләрә бөлүнмәсинин тамамилә мәнә етмәк әләтинә, чәмијјәтин коммунистчәсинә јеһидән гурулмасы әләтинә чевирмәк үчүн 1917-чи ил Октябр ингилабындан етибарән башланмыш олан иһин ахыра чәдырмагы өз гәршысына вәзифә гојур» (Сов.ИКП гурултайларынын... гәтнәмә вә гәраплары, I һиссә, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 463).

Програма һәм дә дејилдири ки, мәктәб пәнһки коммунизм принципләрини һәјәта кечирмәлидир, о, һәмзинин әһәмәтиш күтләләрин јарымпролетар вә гејри-пролетар тәбәгләри ичәрсиндә пролетариатын идеја, тәшкиләт, тәрбијәви тәсиринин јәзмагә «коммунизм гәти сурәтдә гура биләчәк бир иҗәти тәрбија етмәк» мәгәддини гәршыја гојур. Бүтүн булар совет һакимјјәтинин јаранмасы илә әләгәдәр гурулачак совет халг маариф системинин, еләчә дә она кидмәт едәчәк педагожи елмләрин сийәси вә методоложи әсәсини тәшкил етди.

Совет дәвләтинин илк күнләриндә РСФСР-дә јеһи халг маарифинин әсәсләндирилмәси вә инкишаф етдирилмәси мәгәдди илә бир нечә мүнүм дәвләт сәнади гәбул едилди. Бу төчрүбәдән истифадә едәрәк Совет Азәрбайҗанынын һөкүмәти дә өзүнүн илк күнләриндә милли хуәсәнјјәт вә шәрәит нәзәрә алмагдә партија програмынын тәләбләринә үјүн халг маарифинин, о чүмләдән үмүмтәһсил мәктәбләринин тәшкил вә инкишаф етдирилмәси мәгәдди илә мүнүм сәнадлар гәбул етди. 1920-чи ил мај ајынын 12-дә

совет үүмүтөнсө мөктөблөрүнүн ташкыли наггында декрет берилди. Орада жазылышыды ки, «Индий-дек буржуа мөктөбү буржуа мөдөн-ниңжэтүнүн мөнафејино хидмат едиб билавеситө зүлмкарларыны хейринэ ишлөјирди. Чүнки жохсуллар ушагларыны охутмаг үчүн тәһсил наггы вермәк имканындан мөһрум идиләр. Бундан сонра һәм орта, һәм дә ибтидан ејбөчәр мөктөб типларыны политехники мөктөблө аваз едиләчөкдир... Тәһсил ана дилиндә вериләчөк вә тәлим имкан дахилиндә биржә олачагдыр. Мөктөб, һәни-ки бүтүн ушагларга охутмаг имканы верәчөк, һәтта ичбари олачагдыр. Зәһмәткешләр билек алмаг имканы вермәк мәгсәди илә Азәрбајчан Социалист Республикасынын бүтүн мөктөбләриндә һәр чүр тәлим наггы вермәк лага едиләр». («Коммунист» газети, 1920-чи ил, № 9).

Һәмин ил мај ајынын 26-да «Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасы ваһид әмәк мөктөблөрүнүн Низамнамасы» тәсдиг едилди. Орада мөктөб системи, шакирләрин мөктөбләрә дахил олмасы үчүн јашлары, мөктөбүн тәдрис планларынын әсаслары, әмәк мөктөбиндә тәлимин мәгсәд вә истигамәтләри вә с. кәстәрилди. Бүтүндүкдә белә сәһәләр совет педагогикасынын илк мәзмунуну тәшкил едилди. В. И. Ленинни јени ишыгылы социализм чәмијјәти гурмаг үчүн классик мәдәнијјәтлә истифадә етмәнин зарурилији наггындакы мәсләһәтинә көрә совет педагогикасы классик педагогиканын мутәрәгги һазәријјәләрини, о чүмләдән XIX әср рус педагогикасынын мутәрәгги фикирләрини вә фондунә дахил етди. Азәрбајчанда исә бу фонд илли мәдәнијјәтин тарихи чәрчәвиндә М. Ф. Ахундов, һ. Зәрлаби, С. Ә. Ширвани, А. С. Чернијаевски, Н. Нәриманов, М. Ә. Сабир, Р. Әфәндијев вә б. көркәмли мәдәнијјәт хадимләри вә педагоглары ирәли сүрдүкләри дәјрләри педагог фикирләр дә әләвә едилди. Бу илләрдә мәһз һәм Совет дәвлатини ирәли сүрдүјү ишиглаби гануцларга, һәм јени совет педагогикасынын мүдәәларына, һәм дә мутәрәгги мәдәнијјәтә, онун илли

педагогик ирсинә истинад едәрәк мөктөб тәлимини илләд-илә тәкмилләндирмәк мүмкүн олды. Мүәллимләр, мәсәлән, М. Ә. Сабирин «Һопһопнамә»дә дәрч едилмиш шә'рләри вәситәсилә ушагларыны мөктәбләрә көндәрмәјән ата-аналары гамчыларын, онлары Сабирин шә'рләри илә баша салырларын ки:

«Үммәтин рәһнүмасы
тәрбијәдир,
Милләтин пишивасы
тәрбијәдир.
Тәрбијәтлә кечир үмуми-чаһан,
Һәр шејин ибтидасы
тәрбијәдир»

(Һопһопнамә, Азәрношр, 1954, сәһ. 346).

Кәндләрдә мөктәб ачылмасына, хусусилә гызларыны охутмага лагејд оланлары баша салмаг үчүн Р. Әфәндијевин тәблиғедичи сөзләриндән, о чүмләдән белә бир шәриндән истифадә едилдиләр:

«Бир әнләдә олмаја,
асари-маариф,
Бир таифәдән чыхмаја
куфтары-маариф,
Бир һаһијјәдә етмијә
изһар-маариф,
Бир мәдрәсә ким вермәјә
әсмари-маариф,
Ол милләт әјәндәдә ирән
олар-олмаз?
Ол мәмләкәттин әһли пәришан
олар-олмаз?»

(«Арват мәсәләләри», Тифлис, 1914, сәһ. 37).

Белә мутәрәгги фикирләр, о чүмләдән М. Ф. Ахундовун јени әлифбаја даир идеялары, һ. Зәрдабинин ана дилиндә тәлим наггында фикирләри вә с. республикада совет педагогикасынын мәзмунуну кеңишләндирди. Хусусилә РСФСР-дә сүрәтлә кишишә едән совет педагогикасынын тәсири алтында, онун мәшһур корифеји Н. К. Крупскајанын, көркәмли педагоглар С. Т. Шәтскинин, А. П. Паниквичин вә б. мәғалә вә әсәрләри Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едиләр, республикада педагог фикрин кишишафыны сүрәтләндирди.

Республиканын рәһбәр ишчләри, һәмчинин габагчыл кәчч мүәллим-

ләр РСФСР-дә јаранмыш јени педагог фикирләрдән әтрафлы истифадә етмәји вачиб һесаб едиләр. Мәсәлән, республика ингилаб комитәсинин сәдри, халгмызын мүдрик вә фәдакар оғлу Н. Нәриманов халг маарифинин, һәмчинин педагог фикирләрин кишишафындан сәһбат ачыб гејд едилди ки, бу мһум вәзифәнин, һәлиндә бизә, Совет Русиясынын тәрчүбәси көмәк едәчөкдир («Коммунист» газети, 1920-чи ил, № 120). Маариф комиссарынын мүавини Н. Колесникова Совет Русиясы мөктәб вә маариф органларындан алынған јардымдан данышараг гејд едилди ки, бизә милли һәјәт вә итгисади шәраити һесаба алмагла халг маарифи үзрә Совет Русиясында артыг әјдәнләшдирәлиши јол илә кетмәк ләјзәмдир («Народное просвещение» журналы, 1920-чи ил, № 2).

О заманкы кәчч мүәллим, һазирдә көркәмли ушаг јазычысы, IV синифләр үзрә ана дили дәрслијинин мүәллифи Микајыл Рагулуздав јаздыр: «Совет Русиясынын педагоглары вә рус мөктөбинин мутәхәссисләри дијәр (Совет. — М. М.) республикалары үчүн бир ерик олмушдур. Гарнымызда Русия кими чох ирәлиләмиш вә бүтүн дунја ингилабында тәһсил мутәхәссисләрә малик олан бир өрнәјин олмасы бизин үчүн бу јолда олан чәтиликләри асанландырмаш олу... Бу бизин үчүн бөјүк бир хошбәхтликидир» («Јени мөктәб» журналы, 1926-чы ил, № 3—4, сәһ. 6—7).

Бүтүн булар ону кәстәрир ки, Совет Русиясында јараныб икишишә етмәкдә олан јени марксист педагогикасынын ирәли сүрдүјү һазәријјәләрдән истифадә етмәк республикада марксист педагогик елмләрини даһа да јүксәлдирмәси үчүн мһум јоллардан бири олу.

Республикада јаранмыш олан үмуми, күтләви, сијасы истигамәтли мәғбуатын, хусусилә педагогик мәғбуатын вә мәгсәд үчүн ролуну артыча гејд етмәјә дәрә.

Күндәлик дөври мәғбуатда — «Коммунист», «Бакискиј работнич» вә с. газетләрдә тәлим-тәрбијә сәһәсиндә синфи-һәрәкәт хәттинин из-

ләмәк тәләбләри, мөктәбләримиз гәршысында дуран сијасы-сијасы вәзифәләр кетдикчә даһа әјдән вә даһа кеңиш шәрһ едилдири... Мәшһур јазычымыз М. С. Ордубади «Синфи хәтти-һәрәкәт ләзими?» адлы мәғаләсиндә дәвлатин халг маарифинә бурахдыгы вәситә һесабына әввәлчә јохсул ушагларыны охутмаг тәлобин ирәли сүрүр вә гејд едилди ки, әввәлчә «онлары елмәслик вә чәһаләт бәләсиндән гуртәлмәлијыг» («Коммунист» газети, 1922-чи ил, № 156).

1924-чү илдә нәшр едилмәјә башлајан «Јени мөктәб» журналы Бөјүк Октябрин 10 иллик јубилеји мүнәсибәтилә баш мәғаләсиндә јаздыр: Октябр ингилабы маариф системиндә шәкълән вә дахилә бөјүк дәрјинликләр јаратмышдыр; бу дәрјинликләри тәкчә маариф системиндә дејил, һәм дә «тәлим вә тәрбијинин форма, систем, метод вә сәврасиндә ахтармәлијыг». Журнал сөзүнә давам едәрәк кәстәрирди ки, Совет өлкәси тәлим вә тәрбијә принципиндә тәғиб олунған мәгсәд етибарилә дә буржуа өлкәсиндән артылар. Бурада тәрбијә зәһмәткешләрин, орада исә истисмарчыларын мөнафејини һазәрә алыр, бурада тәрбијә бейнамиләчлик, орада исә милләтчилик мәғсәдини күдүр, бурада социализм гурмаг, орада исә мәзлумлары артырмаг үчүн гејрәт едилди. Бунун үчүн дә, Ленин вә Коммунист Партијасынын «јаратдыгы бөјүк сијасы ингилабын фәхр едилчөји елми мүнәфәғәјјәтләрдән ән бөјүјү олмаг үзрә белә тәрбијәдәки јени социализм гәјәсини кәстәрир билдик... Бу гәјә тәрбијәдән өтрү ашағыдакы тәрбијә јаратлы: тәрбијә социализм гурараг мәләкәдә вә руһда иһсанлар јетишдирмәклир» («Јени мөктәб» журналы, 1927-чи ил, № 9—10, сәһ. 7).

Ону да дејәк ки, педагогика китәбләриндә биз илли дә тәрбијәјә тәһминән һәмзи тәрбијә веририк. Ләкин журналын тәрбијә системинә вердији бу рәјин әһәмијјәти әсәсин ондадыр ки, марксист педагогик һазәријјәнин өлкәдә, о чүмләдән республикада артыг тәшәккүл танмын олдуғуну, кәчч иһсин тәр-

бијесинə В. И. Ленинни вə партијанын ирəли сүрдүкүлэри истигаматда тə'сир көстəрип дə'эрлэп нəтижələr əлдə етдијини мұхтəсəр вə жыгчам шикилдə бəбər вєрирди.

Бурادا ону да демəлијик ки, совет педагогикасынын республикада көк салып формалашмасы вə инкншафынын зылд фикирлэр мұбаризэси олмадан, нєчə дєрлэр, динч жолла эмələ кəлдијини куман етмэк бєјүк сөйвə вə һагигəтдан узак оларды.

Социализм гурулушунун өлкədə, о чүмлөдөн Азэрбајчанда баша чатдыгы дєврөлөк, тəхминən 30-чу иллэрин икинчи жарысындак, һəзə синфи мұбаризэнин давам етдијини мүддэтдə совет педагогикасынын инкншафына маңе олан нəзəри фикирлэр дə јер тутурду. Фикирлэр мұбаризэни һəм халг маарифи системи, һəм элифбанын ишлабаты, һəм рус дилинин мəктəблэрдə һансы синифдэн башланмасы, һəм буржуа тə'лим үсулларынын мəктəблэрини зəтбиг едилмəsi, һəм да умумијэтлэ, совет педагогикасыны нұфуздан салмаға чəлд көстəрмəкдөн вə с. ибарət иди. Белə фикирлэр мұбаризэсə һеч дə елми сəчијдə дашыјан мұбəһисə дєјилди. Эслиндə бу, о заманлар синфи мұбаризэнин халг маарифи сəһəсиндə тэзəһүр едэн бир формасы иди. Һəтта педагогик мэтбуатдə јени совет мəктəблэриндə вєрилэн тэријинин мөгсəдлэрини тамам јайлыш истигаматдə шəрһ едэн мүртəчə буржуа тəһрирлэриндə дə јер вєрилдири. Мəсəlэн, «Әски тэдрис үсулу вə сон нəзəријэлэр» адлы бир мөгəлэдə Абдулла бəј Азизбегли аалы бир мұалымны ачыгдан-ачыға јазырды ки, мəктəб хэрчинилдə олан һəјат, тəбиət «Һəм мəктəб, һəм мүрəбб вə һəм дə мұалымлэр, јени педагогиканын тэријини мөгсəди «Робинзонлар һазырламагды», јəни ушаг чанлы вə чансыз тəбиəтлə билəваситə тэмəсдə оларак, эсл мəктəбэ кетмэдэн «Һикмэти вə һəјаты тəбиət мəктəбиндə өјрəнəдир» («Јени мəктəб», 1924-чү ил № 3—4, сəһ. 123).

Ајдындыр ки, гурулушумузу илк илэриндə јени мүтəрəгги педагогик нəзəријэлэр ахтардыгымыз дєврлэ хырда буржуа «сəрбəст тэријијэ»

нəзəријэсиндэн доған белə елмэ зылд мүртəчə фикирлэр јени совет мəктəблэрини ролуну шүбһə алытпа алыб совет мұалымлэрини педагогик бахымдан анчаг тəрксилəдэ билэрдди.

Совет педагогик нəзəријэси В. И. Ленинни вə Коммунист Партијасынын идеја вə көстəришлэрини истинад етдијиндэн синфи-пролетар хəтти-һаракатыны мөһкам мүдəфиə едир, бу чидди мұбаризə мєјданында гəлиб кəлиб илдэн-илə тəрэгги едирди.

Һər бир елмэд олдуғу кири, педагогика елминин дə тəрэггиси үчүн јүксөк ихтисаслы кадрларын варлыгы мұһүм вə һəлледичи амил олдуғундан белə кадрлара республиканын илк күнлэриндэн бөјүк өһтијач һис едилмэјэ башланды. Көһнə Азэрбајчанда мə'лум сəбəблэрдөн белə кадрлар јетишмэмшиндэ. Али тəһсилли мұалымлэр һазырламаг үчүн 1921-чи илдə ачылан илк али педагогик институтун вə университетин педагогик факултэсинин белə кадрлара даһа чох өһтијачи вар иди. Институтда бу елмин тэдрисини Түркијэдэн дə'вəт едилмиши Хəлил Фикрəт адды бир шəхс, университетдə исə Совет Русиясындан дə'вəт олунуш профессорлар: Гулјажов, Комаровски вə б. апарырдылар.

Бу али мəктəблэрдə вə педагогик орта мəктəблэрдə фəнлэрин тэдриси методикасы курсларыны ана дилиндə эсəсэн фəни мұалымлэри тэдрис едирдилэр. Педагогик факултэтдə исə профессорлар рус дилиндə апарырдылар. Педагогик елмлэрин педагогик али вə орта мəктəблэрдə тэдрис едилмэси бу истигаматдə елми кадрларын һазырланмасы үчүн јол ачды вə белəликлэ, һəмин елмлэрин инкншафына мүсбət тə'сир көстөрдди.

20-чи иллэрдə, хуsusэн онун икинчи жарысында педагогик елмлэр дайир Азэрбајчан вə рус диллэрини дə бир нечə эсəр чап едилди. О чүмлөдөн П. П. Пинкєвичин ики чилдлик «Педагогика» китабы Азэрбајчан дилинə тэрчүмэ едилбэ 1926-чы илдə нəшр олунду. Бу китабын бөјүк эһемийјэти онда иди ки, кəнч

азэрбајчаны мұалымлэри марксизм истигамэтдə јазылмыш бир сыра мұһүм педагогик нəзəријэ илэ, о чүмлөдөн эмək тə'лимни, тə'лим үсуллары нəзəријэси вə с. тəһсил етди. Бундан əлава, буржуа педагогларынын көрүшлэри сəһкисиндə Хəлил Фикрəтин ики чилдлик «Педагогика тарихи» китабы (Бақы, 1926), профессор Б. В. Комаровскинин рус дилиндə «Типология педагогики» (Бақы, 1926) вə «Современные педагогические течения в США» (Бақы, 1930) адлы китаблары, һəмчинин башга мұалымлэрин дə бу елмэрлə һəср едилмиши кичик һəчмлик китабчалары чап олунду. Белəликлэ, халг тэсəррүфатынын өлкədə бəрпəси вə социалистчəсинə јенидэн гурулуш дєврүндə РСФСР-дə артыг тəшəккүл тапмыш марксизм истигамэтли совет педагогикасынын јардымы вə тə'сири алтында республикада да бу елмин тэмэли гојулду вə демək олар ки, Азэрбајчанда онун инкншафынын илк мəрһəлисини тэшкил етди. Бу јени педагогик нəзəринијэ, өзүнүн илк мəрһəлисиндə маариф органиларынын методикни илэрлэри вə инспекторлары, кєчирилэн мушавирлэ вə конфранслар, дөври педагогик мэтбуат, илк нөбэдə «Јени мəктəб», — «Мұалым көмөк» сонралар — «Азэрбајчан мəктəби» журналы, «Коммунист маарифи», сонралар «Азэрбајчан мұалымлы» гəзети вə с. вəснитсə мұалымлэр арасында јайылырды.

30-чу иллэрин эввэлэриндэн республикада педагогик елмлэри, демək олар ки, јени инкншаф мəрһəлэси башланды. Бу да тэсəдүфи һал дєјилди. Халг тэсəррүфаты социалист эсəсларында јенидэн гурулуруду. УИК(б)П-нин XVI вə XVII гурулталарынын гəрарларына эсəсэн халг маарифи сүр'этлэ инкншаф етдириллирди. Бунула əлағдар өлкə мəктəблэриндə коммунист тə'лимни вə тэријэси ишлэрини тəкмиллэшдрмэк мөгсəди илə УИК(б)П-нин Мəркəзи Комитэси вə ССРИ ХКС-нин 30-чу иллэрин биринчи жарысында мəктəб һаггында гəбүл етдији тарихи гəрарлар, һəмчинин педагогик тəһрирлэри лəғв етмэк мөгсəди илə УИК(б)П-сы

Мəркəзи Комитэсинин хуsusи гəрар педагогик елмлэрин даһа сүр'этлэ тəрэггисини тэлэб етмэклэ бəрəбər она кениш јоллар ачды. Педагогик елмлэрин республикада јени инкншаф мəрһəлисинə даһил оямасы симптомлары вə мөгсəдлэ бир сыра мұһүм тəдбирлэрини һəјатдə кєчирилмэсиндə өз эксини тапды. Елми кадрлар һазырламаг үчүн 1930-чу илдэн е'тибарэн педагогика ихтисасы үзə аспирантлар гəбүлуна башланды. 1931-чи илдə Маариф Комиссарлыгы системиндə индикни Азэрбајчан Елми-Тəдгигат Педагогик Елмлэр Институту тəшкил едилди.

Али педагогик тəһсил сүр'этлэ кенишлэмэјэ башлады, бу сəбəбдэн педагогик елмлэр үзə һəмини мүссəсислэр чохлу миғларда профессор-мұалым кадрлары тэлэб олундуру. Бу өһтијачи өлөмөк үчүн ишə хєјли кəнч миали кадр чəлб едилди. Елми адлары олмаса белə, оларга педагогик елмлэри тэдрис етмэк үчүн муһазирə охумаг ташырылды. Бу да, шүбһəsиз, онларын елми бахымдан инкншафына хєјир вєрирди. Ишə чəлб олунанлар олдуғуча чох иди вə олар илдэн-илə тəкмиллэширдилэр. Педагогик елмлэр алэмнə чəлб едилэн бу мұтəхəссислэрин бир гисми Маариф Комиссарлыгынын сифарини үзəр бир сыра фəни мұтəхəссислэри илэ бəрəбər мəктəблэр үчүн тэдрис програмлары дүзəлдир вə лəрс китаблары јазырдылар, һəмчинин мұалымлэрин елми-методик чəтəдэн тəкмиллэшдрилмэсинə эмəли јардым көстəрирдилэр бу исə педагогик елмлэрин халг маарифинин тэргисинə көстəрији эмəли елми кэмəјини ифадэси иди.

О заманлар, хуsusилə 30—40-чы иллэрдə Н. К. Крупскајанын, бөјүк дөвлат хадими М. И. Калининни, совет педагогикасынын көркəмлик классики А. С. Макаренконун бир чох мөгəлэлэри јерли педагогик мэтбуатда чап едилир вə мұалымлэрлə чатдырылырды. 50-чи иллэрдə исə һəтта бу көркəмлик педагогларын бəзи эсəрлэри дə Азэрбајчан дилинə тэрчүмэ едилбэ чап олунду ки, бу да педагогик елмлэрин республикада тəрэггисинə көмөк едирди.

Педагожи елмларин инкишафыл-да республиканын габагчыл мүаллимларинин ролуну арыча гедж етмәжә дәрә. Адлы-санлы әмәкдәр мүаллимлардан Мәммәд Газыјев (Газах районундан), Фирүзә һачы-јевә (Кировабад), Сәидә Иманза-да, В. П. Јаблонко, А. П. Седова (Бақы), Муса Әфәндијев (Агдаш) вә бир чох башгалары габагчыл тәчрубаларини педагожи мәтбуәтдә ишыгландырыр вә беләликә, педа-гожи елмларин мазмунуну зәккин-ләшдирдирдиләр.

Педагожи елмларин республика-да тәрәггиси һәм дә онунла шәрт-ләврди ки, һәр ил ана дилиндә јерли мутахәссисләр тәрәфиндән 25—30 адда методик вәсант јазы-лыб чәп едилдилди.

1941-чи илдә јерли мүәллипләр (С. Хәлилов, М. Мейдиәдә, Д. Мустафајевә) тәрәфиндән тәртиб еди-либ чәп олунан ики чилдик илк педагогика дәрслији, 50-чи илларин әввәлләриндә јенә дә јерли мүәлли-пләр тәрәфиндән (М. Мейдиәдә, М. Мурадханов, Т. Әфәндијев вә Б. Ахундов) ики чилдик јени педа-гогика үзрә дәрс китабы, профессор Ә. Сејидов тәрәфиндән «Педагоги-

ка тарихи» дәрс китабы јазылыб чәп едилдилди.

Бүтүн булар педагожи елмларин тәдрисини тәтмин етмәклә барабәр вә елмларин тәрәггисини дә тәмин едилди.

Педагогиканып јени јүксәлиши ондан көрүнүрдү ки, өлкәдә артыг 30-чу илларин әввәлиндән бәрә кетдикчә тәкмилләшдирлимши олан совет педагогикасы күрә, милли хусусијәтәримизин нәзәрә алмагла республикада да өзүнү көстәрәп, педа-гожи мәктәпләрдә атрафлы оху-нур, тәлим-тәрбијә мүәссисәләринә исә елми чаһәтдән мүсбәт тәсир едилди. Педагожи елмларин тәрә-ггисини о заман мүһүм көстәринчи-си һәм дә ондан ибарәт иди ки, мәһз 30-чу илларин ахырларындан етибарән һәмни елмлар саһәсиндә чалышан кадрларын бир гисми пе-дагожи елмлар намизәди вә елмлар доктору алиминк дәрәчәсип алмаг мәгсәди илә мүәвәффәггиләтлә дис-сертасија мудафиә етдиләр. Нәти-чәдә педагожи елмлар үзрә дә рес-публикада елми дәрәчәли вә елми ады алмлар — 25-дән чох елм-лар намизәди — досент вә ики нә-фәр елмлар доктору — профессор јетишди.

(Арды вар).

Нахчыван халг маарифинин угурлу

аддымлары

Һәмид ЧӘФӘРОВ

Азәрбајчан КП Нахчыван Вилајәт Комитәсинин катиби

ССРИ -нин тәшкил едилмәси илә Азәрбајчан халгынын, о чүмлөдән Нахчыван Мухтар Совет Сосиалист Республикасы зәһмәткешларини мәһәви дүңјасында, мәдәни һајә-тында көкүл дөңүш јаранды. Даглар гойнунда вугарла учалан мөһ-тәшәм дијарымызын јүксәлиши, үрәкачан нөврагы мәһз Ленин мил-

ли сијасәтинин, даһи рәһбәрин бә-ширин идејаларынын тәнтәнәсини әјәни ифадәсидир.

Зәһмәт адамларымыз бөјүк ел бәјрамасы — ССРИ-нин тәшкил едилмәсини 60 илјилинә алы-ачыг, үзүг кәлирләр.

Бөјүк јубилеј илиндә мухтар рес-публикамызын бүтүн ичтимәјјәти кими халг маарифи ишчиләри, мү-

әллимләрдә ишкүзарлыг нүмунә-си көстәрмишләр. Олар һазырда үмуми ичбар и орта тәһсилә даһа кениш шәкилдә инкишаф етдиләр, тәлимни кәјфијәтини јүксәлдир, идеја-сијасы, әмәк вә мәһәви тәрби-јенин сых бирлијини тәмин етмәјә чалышыллар.

Азәрбајчанын бөјүк дөвләт хадим-и Н. Нәриманов вахтилә демши-дир: «Маарифи олмайан халг кор-дур». Нахчыван МССР-дә халг ма-арифинин тәшәккүлү, онун илк ин-кишафи, һәр шәјдән әввәл, бу күн-кү јүксәлиши, В. И. Ленинни, Бөјүк Октябрдын ады илә гырылмәз сур-әтдә бағлдыр.

Нигилабын гәләбәсинәдәк фео-дал-патриархал мунәсибәтләри һөкм сүрән Нахчыванда әһалини 98 фазиш савадсыз иди. О вахтлар «Просвешеніе» ширкәтинин нәшр етдилдији енциклопедијадә јазы-мышылр ки, гәзә дәрәд полис мән-тәгәсинә бөлүмүшдүр. Бурада бир рус-татар (Азәрбајчан) мәктәби вардыр. Мәктәблә ики мүәллим дәрс дејир. Бу сәтирләр Нахчыван-да халг маарифини кечмиши һа-ғында там вә долгун тәсәввүр јар-адыр.

Азәрбајчанда Совет һакиміјјәти гурулдуғдан сонра гәдим Нахчыван-да маариф, мәдәнијјәт вә ел инкишаф етмәјә башлады. 1921-чи илдә Нахчыванда артыг 144 синфи олан 58 мәктәб фаалијјәт көстәрди-ди. 1922-чи илнин августунда Нахчыван мүәллимларини биринчи гурултайы чағырылды. Гурултайда савадсызлыгын бирдәфәлик арадан галдырылмасы, маарифин сүрәтли инкишафы үчүн: јени мәрһәләнин әсасы гойлуду. Гурултай һәмни дөвр үчүн бөјүк әһәмијјәт кәб едән бир сьра мәсәләлери һәлл ет-мәклә барабәр, халг маарифини кәләчәк инкишаф јолларыны, мү-әллим кадрларына олан еһтијачы арадан галдырмагдан өтрү конкрет тәдбирләр мүәјјәләшдирди. Һәмни гурултайдан азачыг сонра Нахчыван-да мүәллимләр семинаријасы ачылды вә һәмни семинарија чох кечмәди ки, педагожи техникама чеврилди. Бу техникму јерли мүәллим кадрларынын һазырланмасы ишиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

Һазырда республикамызын көркәм-ли елм хадимләриндән Азәрбајчан ССР Елмлар Академијасынин пре-зиденти Һасан Абдуллајев, акаде-мик Мәммәдчәфәр Чәфәрлы, фило-логик елмлар докторлары Мәммәд-һүсәји Тәһмасиб, Аббас Заманов мәһз бу техникмуни јетирмәләри-дилләр.

Бу күн Советләр өлкәсини бәрә-бәрлүгүлдә вәтәндәшлары олан га-дылларымыза тәһсил вермак, олар-ы ичтимәјјәтимизин фәал үзвләри сьрәсина чәлб етмәк һәмни дөвр үчүн чәтин ола да, мүһүм вәзифә кими гаршыда дурурду. Шәрг га-дыныны чәһаләтин, динни вә хурафатан мәнкәбәсиндән киләс етмәк, ону өлкәмызин лајлигил вә-тәндәшлары, сосиализм гуручулу-ғунун фәал үзвләри чәркәсинә чы-хармаг јалныз вә јалныз маарифин күчү илә мүмкүн ола биләди. Буну нәзәрә алан партија вә һөкүмәтмиз бу мүһүм мәсәләнин һәллинә јүксәк гајы илә јанашараг 1924-чү илдә Нахчыван шәһәриндә гизлар үчүн арыча педагожи техникму ачығы мәгсәдмүвафиг һесаб етмишдир.

1925-чи илдә чағырылан Нахчыван МССР IV Советләр гурултайы-нын халг маарифи шәбкәсини кени-шләндирилмәсиндә мүһүм ролу олмушдур. Гурултай халг маарифин-ин вәзијјәтинин музакира едәләк әһалинин савадланмасы үчүн хусу-си тәдбирләр мүәјјәләшдирмиш, савадсызлыгга мүбаризини тәхир-салыныма мәсәлә кими партија вә совет тәшкилатлары гаршысында гоймушдур. Гурултайын гәрарлары-на үгеун олараг елә һәмни ил Нахчыванда 58 тәһсил курсу ачылмыш, бу курслара 1658 нәфәр чәлб еди-мишләр. Дөрл ил әрзиндә белә курс-ларын сајы 125-ә, дилләјичиларин сајы исә 3 мин нәфәрә чатдырыл-мышдыр.

Сов.ИКП XVI гурултайы өлкә-миздә мәдәни гуручулуғун кәләчәк инкишаф јолларыны мүәјјәләш-дирмәклә јанашы, үмуми ичбар ибтидан тәһсилә һајәта кечирмәји вә әһали арасында савадсызлыгын ләғв етмәји јахын иләр үчүн мү-бариз програм елан етди вә онун һәлли јолларыны көстәрди. Гурул-